

עורכת ראשית: ד"ר אירית בק. עורכת משנה: ענבל בן יהודה

כרך 2, גיליון מס' 5, 26 ליולי 2016

מבט עכשווי על חזון "סודאן החדשה" של ג'ון גרנג

אירית בק

מלחמת האזרחים בין צפון סודאן - אזור מוסלמי ברובו, אשר האליטה השלטונית בו מזהה עצמה כערבית, לבין דרום סודאן - אזור המאוכלס ברובו במאמינים בדתות מסורתיות ובנוצרים ומזהה עצמו כאפריקאי, פרצה עוד טרם יצאה סודאן לעצמאות בשנת 1956. בשלב הראשון היא נמשכה עד לשנת 1972, אז נחתם הסכם להפסקת אש בין הצדדים. מלבד גורמים אתניים ודתיים לפרוץ הסכסוך, נושא פערי הפיתוח בין הצפון לבין הדרום כתוצאה ממורשת המדיניות הקולוניאלית הבריטית בסודאן, היה מהותי להימשכותו של הסכסוך, ותביעות לחלוקה שווה של משאבים וכוח פוליטי עלו שוב ושוב. בשנת 1983 קרס הסכם הפסקת האש, והשלב השני של המלחמה נמשך עד לשנת 2005.

כבר במהלך שנות השמונים של המאה העשרים ניסח ג'ון גרנג דה מביור (John Garang de Mabior), מנהיגה בעל החזון של "התנועה/הצבא העממית לשחרור סודאן" (SPLM/A), את התפיסה של "סודאן החדשה", אשר כללה ביקורת על תפקודה של המדינה הסודאנית. בחזונו הוא הדגיש כי: "נוטים לשכוח שסודאן היא לא רק צפון ודרום. סודאן היא גם המערב, המזרח והמרכז, לא משנה באילו הגדרות מתייגים כל אחת מתוויות אלו... כל הפטריוטים חייבים להכיר בכך שאנחנו דור חדש של סודאנים, ואנחנו לא נקבל את הניסיון לקבע

אותנו כתת-אזרחים של "האזורים".¹ מבחינות רבות, חזון "סודאן החדשה" של גרנג, שביקש לשנות את המשטר הסודאני ואת ערכיו, היה לא רק אוטופי, אלא אף עמד בסתירה למסורת ארוכת שנים בדרום סודאן של לחימה למען היפרדות מהצפון.

משנתו של גרנג כללה אבחנות חדות לגבי בעיות מהותיות של קיפוח, הדרה, אי-פיתוח של הפריפריה והפערים המתרחבים בינה לבין המרכז. בתפיסה זו נכלל גם פתרון לבעיותיה המהותיות של סודאן, אשר לשיטתו של גרנג כלל חלוקה פוליטית מחודשת לפיה כל הסודאנים יהיו בעלי מעמד שווה, ללא הבדל גזע, דת, שייכות אתנית, מגדר וכדומה. האופציה האחרת, לטענתו, תהיה התפצלות המדינה לגורמיה.² בשל כך, נדמה כי חזון זה עדיין רלוונטי כדי להבין בעיות עכשוויות (ואולי אף להציע לחלקן פתרון) לא רק לגבי סודאן, אלא גם למדינה הדרום סודאנית, שלא מכבר יצאה לעצמאות.

חזון סודאן החדשה במבחן תהליך השלום בין הצפון לדרום

כמנהיגה של תנועת ה-SPLM/A, וכמי שמנהיגותו התאפיינה באוטוקרטיות בולטת, גרנג עמד בחזית המגעים בין הצפון לדרום, אשר הובילו לבסוף לחתימה על "חוזה השלום הכולל" (CPA) ב-9 לינואר 2005. ההסכם נועד לסיים את השלב השני של מלחמת האזרחים ולפתח תהליך כלל-לאומי של מעבר לשלטון דמוקרטי. במסגרתו, נקבעה ההחלטה על מינויו של דרום סודאני לתפקיד סגן נשיא סודאן. הסכם כלל גם לוח זמנים לקיום משאל עם בדרום סודאן, אשר בעקבותיו יוחלט האם יצא האזור לעצמאות או יישאר חלק מסודאן.

האמביוולנטיות של גרנג עצמו לגבי חזון "סודאן החדשה" באה לידי ביטוי מספר פעמים במהלך המגעים. מצד אחד, נאמן לחזונו, הוא התעקש כי ההסכם המתגבש שבין הצפון לדרום יהיה חייב להיות חלק מהסכם כולל לכל חלקיה של סודאן, ובעיקר עם חלקה המערבי, דארפור, שם הסלימה מלחמת אזרחים רחבת-היקף באותה תקופה. בהקשר זה, גרנג הביע עניין מפורש בהרחבת תהליך השלום בין הצפון לדרום כך שיכלול את דארפור, ואף הציע כי 10,000 חיילי SPLA יצטרפו לכוח השלום של האיחוד האפריקני (AMIS) שהוצב אז באזור.

¹ John Garang, *John Garang Speaks* (London and New York, 1987), p. 93.

² Rebel leader Garang hails 'new Sudan' of peace and pluralism," *BBC Monitoring Middle East*, January 10, 2005.

דחייתה הנמרצת של ממשלת סודאן את הצעתו של גרנג היוותה הוכחה להתנגדותה להרחבת תהליך השלום לאזורים אחרים בסודאן, אשר שאפו גם הם לקחת חלק שוויוני יותר במדינה הסודאנית.³

מצד שני, אחד מעמודי התווך של הסכם השלום הכולל היה פרוטוקול מצ'קוס (Protocol Machakos), אשר נחתם ביולי 2002. פרוטוקול זה כלל הסכמה הדדית על כך שבתמורה להכרה בזכות הדרום להגדרה עצמית, ה-SPLM/A לא תתנגד ליישום חוק השריעה בצפון. באופן כללי, ההחלטה ליישם את השריעה כחוק המדינה הסודאנית בשנת 1983 הייתה זרז משמעותי לפרוץ השלב השני של מלחמת האזרחים בסודאן. מדיניות השלטון הקצינה לאחר ההפיכה של 1989, כאשר עלתה מפלגה בעלת מצע אסלאמיסטי רדיקלי בהנהגת חסן אל-תוראבי ועומאר אל-בשיר (מנהיגה של סודאן עד לימנו). לפיכך, דרישה זו נועדה לחיזוק הלגיטימיות של מפלגת הקונגרס הלאומי (NCP) האוטוקרטית של אל-בשיר, שהייתה אחראית במידה רבה להעמקת הפערים בין הצפון המועדף לבין שאר "תתי-האזורים" של סודאן. במובן זה, ניתן לטעון כי גרנג מכר את חזון "סודאן החדשה" בנייד העדשים של האינטרסים של בני הדרום.

בדומה לדמותו התנכית הטראגית של משה, אשר ראה את הארץ המובטחת מולו, ג'ון גרנג נהרג בהתרסקות מסוק ב-30 ליולי 2005, מספר שבועות אחרי שהתמנה לסגן הנשיא של סודאן. מותו הצית גל של מהומות אלימות בבירה ח'רטום ובמספר ערים נוספות. רבים ממשתתפי המהומות היו בני דארפור ואזור הרי הנובה,⁴ אשר הגבירו את החשש בח'ארטום לפיו פרישת הדרום תיצור אפקט דומינו בפרובינציות "חסרות מנוח" אחרות כגון דארפור, דרום כורדופן והנילוס הכחול. מנקודת המבט של המרכז הפוליטי, נראה היה כי הממשלה הסודאנית נחושה בדעתה להדק את שליטתה בשאר חלקיה של הארץ. למרבה הצער, זמן קצר לאחר ההכרזה על עצמאות דרום סודאן ב-9 ליולי 2011, התברר כי רבים מהגורמים שקרעו לגזרים את המדינה הסודאנית "עברו בירושה" גם למדינה שזה עתה נולדה.

³ Irit Back, *Sovereignty and Intervention in Africa: Conflict Resolution and International Organizations in Darfur* (London: I B Tauris, 2015), pp. 37-38, 42.

⁴ John Young, "John Garang's legacy to the peace process, the SPLM/A & the south," *Review of African Political Economy*, Vol. 32, no. 106, p. 536.

דרום סודאן העצמאית: לידתה של מדינה, מותו של חזון?

גישתו של סלבה קיר מיארדיט (Salva Kiir Mayardit), יורשו של גרנג כמנהיג ה-SPLM/A, ומאוחר יותר נשיאה הראשון של דרום סודאן, הייתה בדלנית מאוד ביחס לקודמו. הוא התעניין בעיקר באיחוד פנימי של המדינה המתהווה, ולא הפגין עניין מיוחד באזורים האחרים של סודאן. גישתו זכתה לפופולריות רבה יותר בקרב תושבי דרום סודאן, אשר ברובם התייחסו לחזון "סודאן החדשה" כאל מושג מעורפל שלא היה קשור ישירות לענייני המאבק הלאומי שלהם.⁵

על פי הנתונים הרשמיים, במשאל העם של 2010 הצביעו 98% מהמצביעים בעד עצמאותה של דרום סודאן ודחו את אפשרות שילובה במדינה הסודאנית. אולם, בתוך כשנתיים ממועד העצמאות, החמירו המחלוקות הפנימיות והסלימו במהרה לכדי אסון הומניטארי. במחצית דצמבר 2013 התגלע סכסוך בין הנשיא סלבה קיר לבין סגנו ריק מצי'אר (Reik Machar). לאחר שמספר יריות נורו במטה הצבא ולאחר שוועידת המפלגה שנועדה לפתור את הסכסוך לא הניבה תוצאות, פרצו קרבות בין תומכי שני האישים. לקונפליקט היה היבט אתני ברור, שכן השניים מייצגים את שתי הקבוצות האתניות המרכזיות הנאבקות על מוקדי השליטה במדינה - קיר מייצג את הדינקה (Dinka) ומצי'אר את הנואר (Nuer). עם זאת, לקונפליקט זה היו גורמים נוספים משמעותיים לא פחות, כגון היריבויות האישיות בין השניים, אשר נאבקו על דומיננטיות במעגלי השלטון של ה-SPLM/A עוד מתחילת שנות ה-90. מאבקים אלו החריפו לאחר מותו של גרנג ומאוחר יותר לאחר היציאה לעצמאות.⁶ בשטח עצמו, התוצאה של היריבות בין הפלגים השונים גרמה להחרפת האלימות, אשר פגעה באופן קשה במיוחד באוכלוסיית המדינה החדשה: לפי הערכות שונות עשרות אלפי אנשים נהרגו במהלך הלחימה; מתוך אוכלוסייה של כ-12 מיליון, מעריכים כי כ-1.4 מיליון הפכו עקורים מבית, ועוד כחצי מיליון מצאו מפלט בארצות שכנות. יתרה מכך, כמחצית האוכלוסייה מצויה בדרגות שונות של סכנת רעב.⁷

בינתיים בסודאן, המלחמות האזוריות ממשיכות. חלקן ידועות יותר, כמו המלחמה בת 13 השנים באזור דארפור. אחרות מוגדרות כ"מלחמות נשכחות", כמו זו המתחוללת ומקצינה בימים אלו באזור הנילוס

⁵ שם, עמ' 545-6.

⁶ Alex de Waal, "The Price of South Sudan's Independence", *Current History*, May 2015:195.

⁷ ראו, למשל:

Uprooted by Conflict: South Sudan's Displacement Crisis," *International Rescue Committee*, November 2014; Report of the U.N. Secretary-General on South Sudan (covering the period from 14 April to 19 August 2015), available at: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/2015/655 (accessed 1 May 2016)

הכחול.⁸ מלחמות אלו יכולות להיחשב כהוכחה לכישלון חזון "סודאן החדשה" של גרנג. למרבה הצער, הבחירה להשתמש בכוח צבאי ובאמצעי דיכוי אחרים במקום לחפש דרכים ליצירת חלוקה שוויונית ומציאותית יותר של כוח ועושר בין הפריפריה למרכז מאפיינת לא רק את האליטה השלטת בח'רטום, אלא גם את הגוורדיה הוותיקה של גרנג בג'ובה, בירת דרום סודאן. כך, למרות לחצים בינלאומיים, יבשתיים ואזוריים לפתור את הסכסוך ולהמשיך בצעדים מתבקשים לעבר יצירת-שלום ופיתוח, היריבים הפוליטיים בדרום סודאן עדיין נלחמים זה בזה, ומעגל האלימות ממשיך עד היום.⁹

עם זאת, בנימה אופטימית מעט יותר, ניכר כי בשתי המדינות גם יחד ישנם רבים המתנגדים להמשיך ולהתנהל "כאחוזת הפרטית של קומץ אדוני מלחמה בעלי שררה ומושחתים."¹⁰ בהקשר זה בולטת לחיוב פעילותם של כוחות אופוזיציה, הן במעגלי הפוליטיקה הלאומית והן באלו של החברה האזרחית, אשר דורשים חלוקה שווה יותר של כוח ועושר בשתי המדינות, ובעיקר בסודאן הצפונית. כוחות אלו מעידים כי חזונו האוטופי של גרנג לגבי "סודאן החדשה" - ויש לקוות גם לזו של "דרום סודאן החדשה" - עדיין קיים, ואולי חלקים ממנו יתורגמו למציאות המורכבת של מדינות אלו ביום מן הימים.

ד"ר אירית בק היא ראשת התכנית ללימודי אפריקה, מרצה בחוג להיסטוריה של המזרח התיכון ואפריקה וחוקרת במרכז דיין באוניברסיטת תל אביב. עוסקת באסלאם בן-זמננו, בחקר סכסוכים ובארגונים אזוריים באפריקה

⁸ לדיון מקיף בנושא המלחמה המתחוללת כיום באזור זה, ראו:

To an elaborate explanation of the developments in this area see: "Blue Nile-Sudan Forgotten War", Available at: <http://archive.irinnews.org/multimedia/BlueNile/index.html> (accessed 11 July 2016).

⁹ "Heavy fighting resumes in Juba between rival South Sudanese forces," *Sudan Tribune*, July 10, 2016, Available at: <http://www.sudantribune.com/spip.php?article59566>

¹⁰ Gerard Prunier, "South Sudan's civil war: towards a progressive analysis", *Open Democracy*, June 16, 2014, p. 7.

חשוב לציין כי פרונייה ייחס אמירה זו לאליטה השלטת בדרום סודאן, אך לדעתי היא מתאימה גם להגדרת התנהלותה של האליטה השלטונית בסודאן.